

Bogsalene i det store Kongelige Bibliotek – og deres genbrug

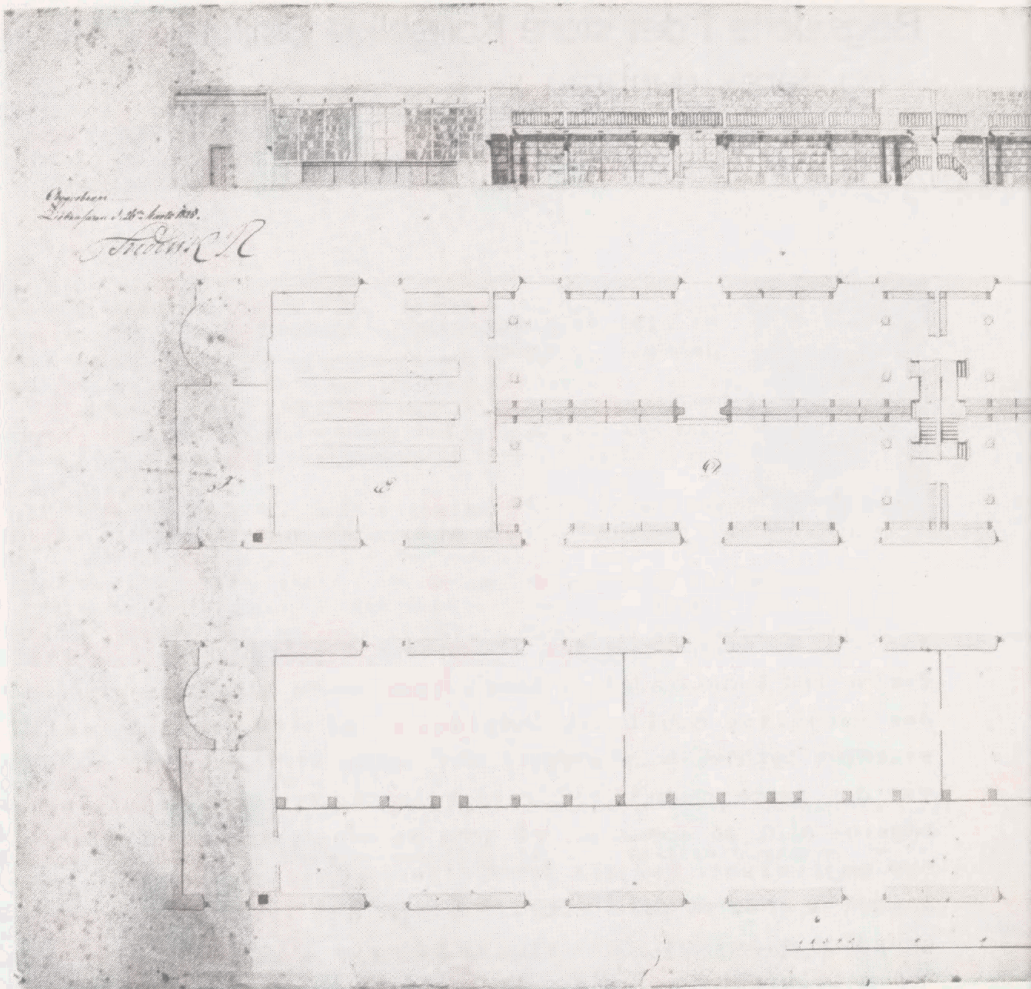

af bibliotekskonsulent, dr.theol.
Jakob H. Grønbæk

For godt 80 år siden - den 27. november i året 1906 - blev professor ved Kunstakademiet Hans Jørgen Holms nyopførte bygning til det Kongelige Bibliotek indviet. En håndværksmæssig solid og statelig bygning ganske vist, men "noget arkitektonisk mesterværk var der næppe skabt" (Palle Birkelund). Forinden indvielsen var bøgerne midt på sommeren, på godt en måned, kommet på plads i de nye omgivelser. Det gik forbløffende hurtigt (dengang var der immervæk godt en halv million bind), men dels var alt særdeles grundigt planlagt, dels skulle bøgerne ikke så langt. Blot ca. 120 m i luftlinie. Fra det gamle Kongelige Bibliotek (det nuværende Rigsarkiv) blev bøgerne ad en træbro i anden sals højde transporteret over i den nye bygning. Det skete i til lejligheden skabte skinnevogne, som blev elektrisk trukket af en jernwire, hen over hvad der forud havde været havnebassin for flådens skibe, men dengang var en rodeplads af alskens militære oplagshuse og arbejdsskure og andet skrammel; nogle år efter blev der her anlagt en idyllisk bibliotekshave.

Noget mere end halvdelen af de for publikum godt bortgemte 100 nyindrettede magasiner blev fyldt op i det nye bygningskompleks. Der var ellers plads nok dér med de ca. 32.000 hylde-meter. Dog gik der ikke mange år, før der næsten var fuldt hus. Og hurtigt kom man til at forudse akutte forstoppelsessymptomer. I dag 80 år efter er som bekendt over halvdelen af det Kongelige

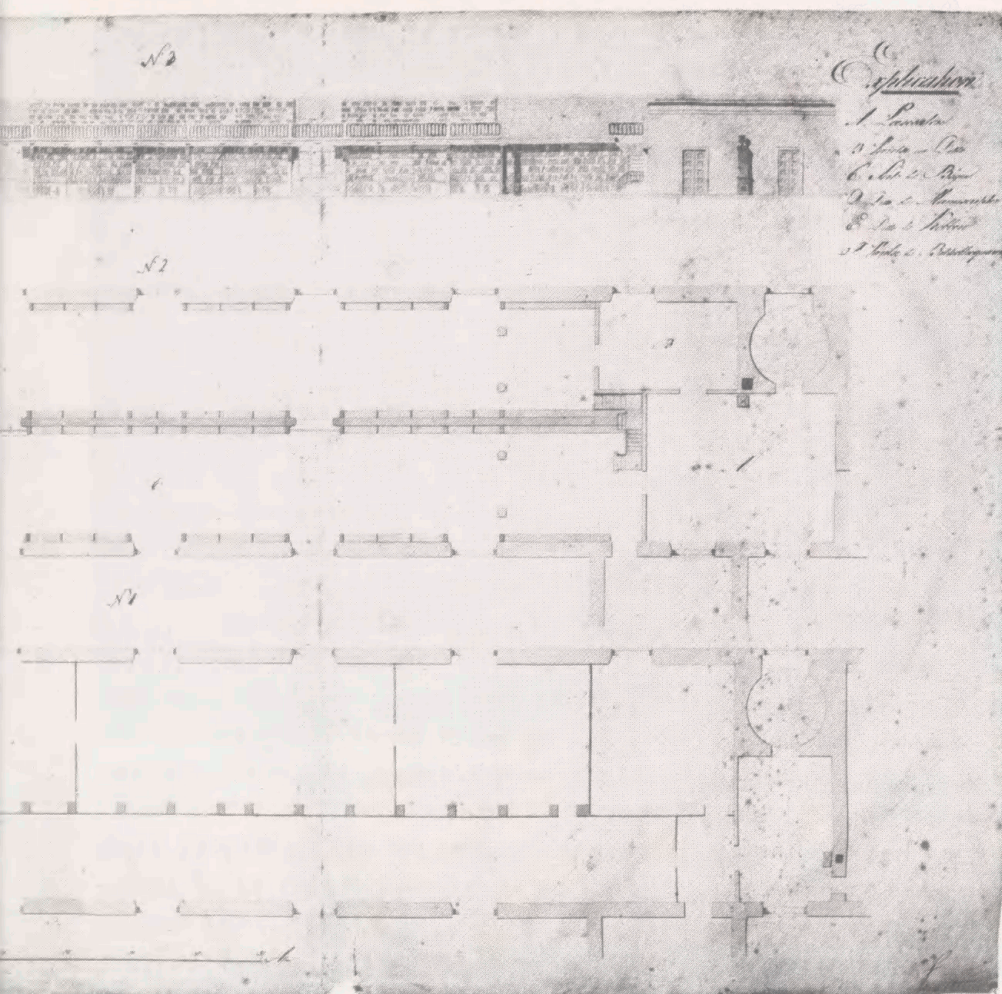

Det oprindelige af Frederik VI den 26. marts 1825 approberede udkast til restaureringen af kunstammeretagen i den gamle bygning. I øverste venstre

Biblioteks bogbestand deponeret uden for huset rundt i byen.

Det gamle store Kongelige Bibliotek havde haft til huse i samme bygning i over 230 år. Da biblioteket blev grundlagt af Frederik III i 1673, rykkede det ganske vist kun ind i beletagen i den nyopførte bygning, som foruden Lex (litteraturen, bøgerne) også var viet Mars og Ars. Ars, kongens Kunstammer, fik til huse i øverste og Mars, hans artillerikanoner, i nederste etage. Hovedetagen var imidlertid forbeholdt kongens bibliotek. Da overflytningen fra det gamle til det nye Kongelige Bibliotek fandt sted 233 år efter, var hint begribeligvis ganske proppet op med

hjørne ses kongens signatur. Planen blev ændret lidt undervejs. - Se iverdigt nedenfor s. 25. Kort- og Billedafdelingen.

bøger. Det gjaldt ikke blot beletagen, for - som tiden var gået - havde bøgerne forlængst invaderet hele bygningen. Ydermere var der som følge af den voksende bogbestand i slutningen af 1700-tallet bygget til i direkte forlængelse af og i højde med den gamle bygning henimod Tøjhuset. Den eneste tilbygning i de mange år, men det kommer vi tilbage til nedenfor.

Det store Kongelige Bibliotek fik fra starten sin plads midt i riget, på Slotsholmen i umiddelbar nærhed af Københavns Slot, hvor kongen oprindeligt havde sit bibliotek. (Heller ikke dengang var flyttevejen helt uoverkommelig lang.) Bygningen kom såmænd

til at opleve slottets nedrivning i første halvdel af 1700-tallet og orlogshavnens sløjfning i sidste halvdel af 1800-tallet. Og den blev fra allernærmeste hold vidne til både det første Christiansborgs brand 1794 og det andets 1884. Grundstenen til det tredje Christiansborg blev nedlagt i 1907, altså året efter det Kongelige Biblioteks flyttedag.

Frederik IIIIs bibliotekssal

Når man taler om det gamle Kongelige Bibliotek, så er det - eller burde rettelig være det - først og fremmest bibliotekssalen i beletagen, man har i tankerne. (Det skulle vist egentlig have været denne sal, der figurerede på jubilæumsfrimærket i 1973!) Ganske vist var biblioteks- og kunstammerbygningen ikke til at kimse af. Den var et større arkitektonisk kunstværk end sin efterfølger og har sikkert taget sig ganske imponerende ud i al sin strenge og enkle prunkløshed, i hvert fald ved siden af det gamle, forfaldne slot eller med orlogshavnens vandspejl som forgrund. Men om der ikke blev gjort så meget ud af det ydre, så kan det samme til gengæld ikke siges om det indre. Mange er vidnesbyrdene om lovprisninger over bibliotekssalen fra deres mund, hvis øjne har beskuet dette pragtrum. Vel at mærke før det blev mere og mere skæmmet af en større og større ophobning af på langs og tværs anbragte reoler. (En situation, vi kender i dag med de skæmmende og spærrende kartoteksskabe i forhallen!). Af beundrende besøgende i 1700-tallet, før biblioteket i slutningen af århundredet blev offentligt, kan nævnes så forskellige mænd som den berømte svenske naturforsker og mystiker Emanuel Swedenborg og den sydamerikanske levemand og bogelsker Francisco Miranda (jvf. Meddelelser fra Rigsbibliotekaren 1983:1). Selv den kræsne svenske arkitekt Nicodemus Tessin, der så tidligt som i 1687 besøgte biblioteket, fandt behag i salen.

Frederik IIIIs bogsal har i udstrækning været et særdeles imponerende rum, 850 kvadratmeter i gulvareal. Den strakte sig i næsten hele bygningens længde, var ikke mindre end 80 m lang, 11 m bred og godt 6 i højden. Mellem vinduesfagene i de to langsider (10 i den ene, 9 i den anden side) var bøgerne opstillet i faste reoler fra gulv til loft, delt af et omløbende galleri, der blev båret af 66 søjler, hvoraf de i hjørnerne var dobbelte. Loftet

Frederik III's store bibliotekssal i det store Kongelige Bibliotek umiddelbart før rømningen 1906. Sammenlign med billedet s. 33. Kort- og Billedafdelingen.

har nok forekommet lovligt lavt i forhold til salens øvrige dimensioner. På den anden side har dette fremhævet rummets længde- og dybdevirkning, hvilket yderligere er blevet accentueret ved, at gulvet fra ydervæggene til og med søjlealléen var hævet to trin over det øvrige gulvareal. Gulvet var belagt med på den lange led liggende rektangler af hvide og sorte marmorfliser - hvad salen ikke blev kortere af!

Dette pragtrum, som gotlænderen Thomas Walgensteen havde leveret tegning til, kom først rigtig igen til almindelig skue, da det under udflytningen blev tømt for alt det fritstående inventar. Og efter flytningen i 1906 fremstod rummet i al sin fylde og lyse værdighed, hvad de gyldne korinthiske søjlekapitæler og ligeledes gyldne fremspringende konsoller kun yderligere satte i relief.

Men sådan havde bibliotekssalen ikke ganske set ud fra starten. Det er dokumenteret af Knud Bøgh, vor fornemste kender af Frederik III's bibliotekssal og dens historie. Med hensyn til farvevalget har Walgensteen nemlig ikke, som ellers tidligere

almindeligt antaget, foregrebet klassicismen, men arkitekten var i så henseende et trofast barn af sin egen tid, baroktiden. Søjlerne på langsiden var således ikke oprindeligt hvidmalede, men grønmarmerede; de 4 i salens ender har endda været malet røde. Og de buttede balustre i det omløbende galleri har været blåsorte. En sand farvesymfoni, indrammet og brudt af det nuanceret hvidgrå i reoler og paneler, i døre og dørindfatninger, galleriets lænværk og gulvets fliser. Dertil kom, ikke at forglemme, det vigtigste: bøgerne i reolerne, der forbandt mosaikgulvet og det hvide med enkle stuk dekorerede loft. Bøgernes brune kalveskindsrygge med forgyldninger, deriblandt Frederik III's monogram, har leveret ekstra kolorit til dette farverige mønster.

Men denne farvesymfoni klingede ud, som tiden gik, og forstummede. Meget tyder på, at det skete i takt med, i hvert fald tidsmæssigt faldt sammen med, at salens oprindelige præg efterhånden også blev udvisket af de skæmmende opstillinger af reoler, da de faste på gulv og galleri slet ikke kunne skaffe plads til den stadige strøm af bogbind. Rammerne var ved at sprænges af bøgernes formering.

Bogsalene i den Zuberske tilbygning

I sidste øjeblik - det var just før Thott og Suhm - blev der i årene 1781-85 under ledelse af hofbygmester Christian Joseph Zuber rejst en tilbygning i forlængelse af vestenden af den gamle bygning, som således blev forbundet med tøjhusbygningen. Og her blev der, altså for godt 200 år siden, rejst 2 nye elegante bibliotekssale. De fik begge naturligt omtrent samme bredde og højde som den gamle sal, mens længden kun blev en femtedel af den, små 15 m. Salen i samme niveau som den store sal blev bygget som en minikopi af denne, også med omløbende galleri båret af korinthiske søjler, 20 i tal. Og denne lille sal kom - som den store sandsynligvis på denne tid - til at fremtræde som et nyklassicistisk interiør med køligt hvide farver, fremhævet af de gyldne kapitæler og konsoller.

Salen ovenpå kom imidlertid til at se anderledes ud. Ikke farvemæssigt, men rummet blev på langs delt i to ved en skillevej med dør i midten. De to derved dannede aflange rum blev begge forsynet med omløbende galleri med spinkelt, forgyldt gelænder,

Rigsarkivets foredragssal, som er identisk med det gamle Kongelige Biblioteks "lille sal" i Zuber-tilbygningens midteretage. Kaldt den "lille" i forhold til den store gamle i samme etage. Fot. Erik Jul.

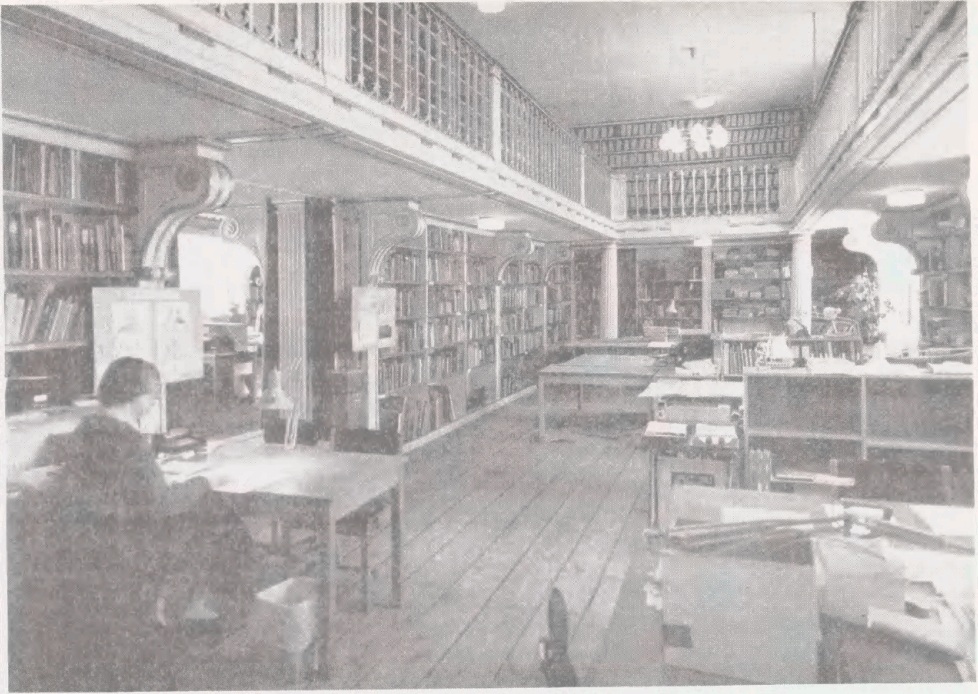
båret i de fire hjørner af doriske søjler og på siderne af kraftigt forgyldte konsoller.

De tre sale i det rømmede Kunstammer

Zubers tilbygning, der med urette går under navnet den Harsdorffske, gav alligevel kun det gamle Kongelige Bibliotek et lille pusterum. En kæmpelettelse indtraf imidlertid i 1820'erne, da biblioteket overtog hele kunstammeretagen. Og endelig i midten af århundredet overtoges hele underetagen; den blev ved dobbeltreoler delt i to i hele bygningens længde, og dér blev alle de opstillede side- og tværreoler fyldt med bøger fra gulv til loft. Denne udvidelse af reolpladsen var nok den største i det gamle biblioteks historie. Og hele bygningen var nu det Kongelige Biblioteks.

Men tilbage til det rømmede Kunstammer. Med erhvervelsen af øverste etage, som fra starten havde givet plads til kunstammer-

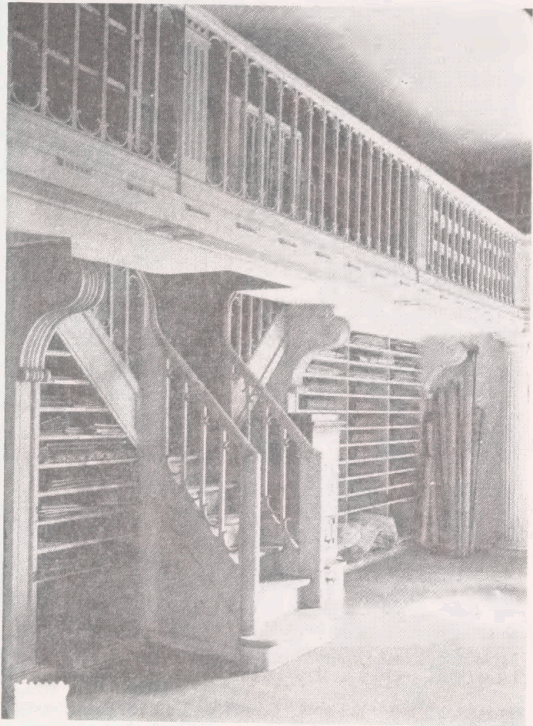
Vue over den såkaldte forgyldte bibliotekssal i Zuber-tilbygningens øverste etage. Se iøvrigt s. 24. Fungerer i dag som arbejdssal i Rigsarkivet. Fot. Erik Jul.

lokalerne, gik det ret beset ganske forbavsende glat. Kunstammerets sammensurium af allehånde museale kategorier havde efterhånden overlevet sig selv. I etagen blev, efter Kunstammerets nedlæggelse 1824, alt ryddet. Under ledelse af hofbygmester Jørgen Hansen Koch blev der - foruden en læsesal (udvidelse af en allerede eksisterende) - indrettet 3 nye bibliotekssale. De to nærmest Tøjhuset, henholdsvis 40 og 22 m i længde, blev indrettet med længdeskillevæg og omløbende gallerier. Alt omtrent i stil med bibliotekssalen i Zuber-tilbygningen. Søjler blev der således kun opstillet i hvert af rummenes hjørner, altså 4 i tal. Den tredje sal, som blev næsten kvadratisk (10 gange 11 m), fik omløbende galleri med 4 hjørnesøjler, men blev ikke - som de to andre - tvedelt ved skillevæg.

Den oprindelige kunstammeretage fik sine bibliotekssale i 1827. Få årtier forinden, det var efter det første Christiansborgs brand i 1794, havde biblioteket fået rådighed over den søndre løngang mellem slottet og biblioteksbygningen. Iøvrigt den eneste udvidelse af biblioteksarealet uden for den gamle bygning

Dobbeltrappe til galleri i den mindste af J.H. Kochs biblioteks-sale i det tidligere kunstammer-areals østende. Kort- og Billedafdelingen.

fra rejsningen af Zuber-tilbygningen i 1785 - altså små 10 år forinden - og indtil udflytningen i 1906.

Til trods for inddragelsen af hele kunstammeretagen og altså godt 25 år senere af hele den underste etage var forholdene op mod udflytningen i 1906 som følge af den hastigt accelererende bogtilvækst blevet helt utålelige for bibliotekets medarbejdere (og tilsvarende for de besøgende lærde!), hvad ikke mindst A.A. Bjørnbos nedenfor nævnte artikel så levende anskueliggør. Bygningen var ved udflytningen propfyldt med reoler på kryds og tværs. Alt træværk i salene var efterhånden blevet knastørt og uhyggeligt brandfarligt - bortset fra bogmagasinerne i underetagen, som flugtede med jorden; da murene her helt fattedes isolering, var der fugtigt og skimlet.

Det store Kongelige Biblioteks rømning og Rigsarkivets indtog

I det foregående er der søgt givet et nødtørftigt signalement af det gamle store Kongelige Bibliotek. Det går først og fremmest på

bygningens udstyr af bogsale og -magasiner, således som de var beskafne ved bøgernes overflytning til den nye bygning i 1906. Hvad der skete med de tomme rum efter udflytningen er imidlertid ikke så lidt af en sørgelig historie. Sigvard Skov går så vidt at karakterisere det, der skete, som "et af de pinligste kapitler i dansk vandalismes historie"! Noget kan der vist siges at være om det.

Den gamle bygning blev overtaget af det i 1889 oprettede Rigsarkiv, hvis hidtidige domicil (det gamle Kongelige Geheimearkiv) i et par århundreder havde ligget i forlængelse af biblioteksbygningen over mod Proviantgården, og som efter 1906 fik tiltrængte ideelle udvidelsesmuligheder foræret. Under rigsarkivar Vilhelm Adolf Secher (han var retshistoriker) fandt den endelige overdragelse sted. Han skulle have været en ret selvrådig og stridbar herre. Men også konsekvent og effektiv; i hvert fald lod han hele den gamle bygnings indmad rydde. Bogsalene, både den gamle pragtsal og dem i øverste etage, lod han nedrive, så der kunne blive plads til tidssvarende magasiner til arkivalierne. Også bygningens ydre skiftede karakter, idet vinduesfagernes tal blev fordoblet. Det sidste rejste en storm af protester.

Unddraget denne ødelæggelsens vederstyggelighed blev lykkeligtvis bogsalene i den Zuberske tilbygning. Ikke blot kan Rigsarkivets medarbejdere den dag i dag glæde sig over de øverst beliggende sale som gode arbejdslokaler med fortrinlig plads til håndbøger i reoler på gulv og galleri, men man har også og aller mest grund til at fryde sig over "den lille sal" i mellemetagen, som er det eneste levn på stedet, der kan afspejle noget af den store sals skønhed. Iøvrigt ønskede V.A. Sechers forgænger, A.D. Jørgensen, som døde i 1897 kun 57 år gammel, pietetsfuldt at bevare den store gamle bibliotekssal, bl.a. til opbevaring af de 100 egeskabe. Derimod anså han det for nødvendigt, af hensyn til brandfaren, at ofre den oprindelige kunstkammeretages bogsale.

Genbrug af J.H. Kochs bogsale

Rigsarkivar Secher var imidlertid så pietetsfuld at lade en henvendelse gå til Museet på Koldinghus om det materiale, der blev ryddet bort ved det gamle Kongelige Biblioteks omdannelse til

Bibliotekssalen på Koldinghus, rejst ved genbrug af J.H. Kochs søjler og gelænderværk fra salene i det tidligere kunstammerareal.

Rigsarkiv. Resultatet af mange forhandlinger blev, at resterne fra den store bibliotekssal, som Walgensteen havde skabt, blev overgivet til deling mellem Nationalmuseet og Museet på Koldinghus. Af søjler og gelænderværk fra J.H. Kochs bibliotekssale i det tidligere kunstammerareal blev derimod alt sendt til Koldinghus.

I 1914 blev den hvide bogsal i mellemetagen i Koldinghus' vestfløj rejst, med omløbende galleri, båret af 16 søjler. Salen blev ikke en historisk korrekt rekonstruktion af nogen tidligere bogsal, endsige af den gamle store bibliotekssal. I sammenligning med den store sal er salen på Koldinghus både lavere og smallere og naturligvis også betydelig kortere. Og det var ikke den gamle sals korinthiske søjler og kraftige balustrader, der blev genbrugt, men de joniske søjler og det spinkle gelænderværk fra J.H. Kochs bibliotekssale dér, hvor Kunstammeret havde været. Der er - som museumsinspektør Poul Dedenroth-Schou udtrykker det - tale om "en gendigtning i formindsket målestok af Walgensteens monumentale bogsal fra 1673". Mere jordnært kunne man måske sige, at resultatet snarere er blevet en slags kopi af den stadig eksis-

Foredragssalen på Nationalmuseet, rejst ved genbrug af søjler og balustrader fra Frederik III's gamle bibliotekssal. Fot. Nationalmuseet.

sterende lille bogsal i mellemetagen i Zubers bygning - med genbrug af søjler og gelænder fra J.H. Kochs bogsale.

Søjlerne i disse sale var, som ovenfor nævnt, ikke stillet i række på langsiderne, men der var kun 2 i hver af salenes ender, altså ialt 20. I bogsalen på Koldinghus blev der genopstillet 16 søjler, så der resterede altså 4. De blev imidlertid genopstillet dels i et rum for sydenden af bogsalen, som nu er museumsinspektørens kontor. Det har på de tre sider omløbende galleri, båret af kon-soller og 2 søjler. Dels er der i forrummet til kirkesalen indrettet et kort galleri, også med 2 søjler. Alle de tre rums gallerier er forsynet med det spinkle gelænderværk.

Gulvet i bogsalen blev oprindeligt bemalet med kvadratiske felter i sort, grå og hvid farve. Vel tænkt som en - noget smagløs - efterligning af marmorgulvet i den gamle store bibliotekssal. (Dette flisegulv er iøvrigt genbrugt i Riddersalen i det først 1928 færdigbyggede Christiansborg Slot.) Lykkeligvis blev gulvet i Koldinghus' bogsal rensat for bemalingen i 1978.

Laugssalen på Nationalmuseet, hvor søjler fra Frederik III's bibliotekssal er genbrugt. Fot. Niels Elswing.

Fremtidig genbrug fra Frederik III's bibliotekssal i Det kongelige Bibliotek?

Hvad er der så blevet af søjlerne og balustraderne fra Frederik III's store bibliotekssal? 42 af søjlerne (deriblandt de 4 oprindelige dobbeltsøjler) er genbrugt i Nationalmuseet. I foredrags-salen (ingen bogsal!) står de 20 (inkl. dobbeltsøjlerne), hvortil kommer, at de andre 22 søjler er genopstillet i den såkaldte Laugssal. Egentlig kan man ikke karakterisere det gamle biblioteksinventars placering på Nationalmuseet som overvældende genuin.

De resterende godt 20 søjler og balustrader ligger stadig ugenbrugt deponeret på Koldinghus. Helt nøjagtig må der forventes at restere 24 søjler, den gamle sals 66 minus Nationalmuseets 42. Men hvorlænge skal disse søjler og balustrader fra det store Kongelige Biblioteks nedrevne pragtsal forblive gemt væk i et museumsdepot? Dette spørgsmål er så meget mere berettiget, som materialet afventer en genanvendelse uden for Koldinghus. "Måske kan

Walgensteens bibliotekssal en gang genskabes på sin oprindelige plads?" (Dedenroth-Schou). Det turde i hvert fald være meget usandsynligt! Men når det er usandsynligt, at der af materialet kan genskabes noget af den gamle bibliotekssal i den bygning, hvor det store Kongelige Bibliotek havde til huse før 1906, hvad så med den bygning eller i tilknytning til den bygning, hvor det Kongelige Bibliotek siden 1906 har haft sit hjemsted? Det ville ganske vist ikke være den "oprindelige plads", men i hvert fald det oprindelige miljø, de oprindelige omgivelser.

Det Kongelige Bibliotek af 1987 afventer en absolut tiltrængt og presserende udvidelse. Det har biblioteket iøvrigt gjort i årtier. Denne udvidelse kan umuligt ske inden for murene. For den almindelige bogbestand ville en stor centralmagasinbygning være særdeles ønskeligt, og der er også håb om, at et sådant kan blive rejst. Men som det store Kongelige Bibliotek fik sin tilbygning (den Zuberske), så var det på tide, at det Kongelige Bibliotek af i dag fik sin. (Jeg ser bort fra den uheldigt anbragte og grå-kedelige tilbygning fra 1968!) Til særsamlingerne, bogbinderi, restaurerings- og konserveringsværksted, bogtrykkeri, møde- og foredragslokaler, publikumsfaciliteter ikke at forglemme m.m. Især har det Kongelige Bibliotek som Danmarks Bogmuseum et ganske udækket behov for tidssvarende udstillingsområder.

I en nybygning i bibliotekets nabolag ville genbrug af det resterende materiale fra Frederik III's bibliotekssal være som at finde en kostbar perle igen, der har været forsvundet i umindelige tider.

Den gamle bibliotekssal har en fornem, måske lidt upåagtet plads i den danske arkitekturs historie. (Salen har dog fået en ret grundig omtale i Hakon Lunds Danmarks arkitektur blandt "magtens boliger".) Det er ikke overdrevent at kalde den en national kulturklenodie. Derfor er det helt i orden, at levn af den er opstillet på vort Nationalmuseum. Men endnu mere naturligt ville det være, om man engang i fremtiden kunne træde ind i vort Nationalbibliotek og dør genfinde noget af denne pragtsal i genuine omgivelser.

Så ville den være kommet hjem igen. Så ville genbrug virkelig blive ret brug!

Frederik III's bibliotekssal efter rømningen i 1906 - og før destruktionen.
Kort- og Billedafdelingen.

Litteratur

Foruden E.C. Werlauffs klassiske Historiske Efterretninger over det store kongelige Bibliothek i Kiøbenhavn, 2. udg. 1844, kan der henvises til følgende:

Chr. Bruun: Det store Kongelige Biblioteks Stiftelse under Frederik den Tredje. 1873,

Det kongelige Biblioteks gamle og ny Hjem. Udg. af Foreningen for Boghaandværk. 1906,

A.A. Bjørnbo: Det nye Kongelige Bibliotek Anno 1906. (i: Gads Danske Magasin 1906-1907) 1907,

Fr. Schjøtt: Kong Frederik III's Biblioteks- og Kunstammerbygning. (i: Architecten, X), 1908,

Julius Clausen: Det kgl. Bibliotek og Rigsarkivet. (i: Før og Nu. Hist., topografiske Tidsskrift og Illustrationsværk, Suppl. bd. II) 1926,

Palle Birkelund: Bøgernes borg på Slotsholmen. 1960,

Knud Bøgh: Kardinal Mazarin og Frederik III's bibliotekssal, en arkitektonisk forbindelse. (i: Fund og Forskning, XII, 1965) 1965,

Knud Bøgh: Omkring Fredrik III's bibliotekssal og dens arkitekt. (i: Fund og Forskning, XX, 1973) 1973,

Sigvard Skov: Bogsal og Bogkunst. 1973,

Poul Dedenroth-Schou: Bibliotekssalen på Koldinghus, 1980.

Jørgen Nybo Rasmussen: Harsdorff-bygningen 200 år. (i: Rigsarkivet og landsarkiverne. Intern Information). 1986.

Fotograf: Jan Louis, årets pressefotografelev 1986. - Erhvervet til Kort- og Billedafdelingen.